

Renata GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ

Lietuvos teisės instituto
Kriminologinių tyrimų skyriaus tyrėja
Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius
El. p. *renata.giedryte@teise.org*

Judita VENCKEVIČIENĖ

El. p. *judita.venckeviciene@gmail.com*

MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMAS PROBACIJOS TARNYBOSE LIETUVOJE

Straipsnyje analizuojama mediacijos baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje praktika – Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ (toliau vadinama – MIPT projektas) vykdymas. MIPT projektas – tai pirma reali iniciatyva įtvirtinti mediaciją baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje. Šiuo straipsniu siekiama atskleisti pasirinkto mediacijos modelio probacijos tarnybose įgyvendinimo galimybes ir rezultatus, kadangi savaimė kyla klausimas, ar tikslinga diegti mediacijos modelį probacijos tarnybose, kokia pastebėta mediacijos nauda žvelgiant tiek iš įstatymą pažeidusio asmens, tiek iš nukentėjusiojo perspektyvų įgyvendinus MIPT projektą? Taigi straipsnyje nagrinėjami du aspektai: mediacija probacijos tarnybose – ar prasmingas toks pasirinktas modelis ir kodėl pasirinktas būtent toks modelis Lietuvoje; ką parodė įvykdyto MIPT projekto rezultatai.

ĮVADAS

Šiuolaikinės baudžiamosios teisės literatūroje ir praktikoje atkuriamojo teisingumo sąvoka pradėta vartoti jau nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio, kai nusikaltimas buvo pradėtas traktuoti kaip konfliktas, kuris yra pažeidėjo ir aukos nuosavybė. N. Christie (1977) teigė, kad nusikaltimas yra ne kas kita kaip privatus konfliktas tarp pažeidėjo ir aukos ir tik šios šalys turėtų spręsti tą konfliktą, kuris yra iš jų „pavagiamas“¹. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamoji justicija apskritai yra fokusuojama tik į pažeidėją, bet ne į auką ir jos interesus. Tai nėra blogai, kadangi įstatymą pažeidęs asmuo turi atsakyti už savo poelgi, tačiau ar nubaudus pažeidėją kita konflikto pusė iš tikrųjų lieka

¹ Christie N. Conflict as Property // British Journal of Criminology, 1977, No. 17.

patenkinta, ar jos interesai ir poreikiai yra atliepiami? Visame pasaulyje mediacijos idėja skatinama todėl, kad konflikto šalys gali savarankiškai (padedant trečiajam nešališkam ir neutraliam asmeniui – mediatoriui) konfidencialiai ir operatyviai išspręsti tarpusavio konfliktą. Mediacijos proceso metu priimti išpareigojimai vykdomi efektyviau, kadangi jie yra priimami per bendrą pokalbį, bet ne paskirti „iš viršaus“. Mediacijos dalyviai patys prisiima tokius išpareigojimus, kurie atliepia abiejų šalių poreikius².

Kaip pastebėjo I. Michailovič (2014), per dešimtmetį nuo atkuriamojo teisingumo sąvokos atsiradimo net ir tokiose šalyse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ar Rusijos Federacija, kur nusikaltimai ir teisingumas traktuojamas be kompromisų, įvyko baudžiamojo proceso permainų³. Europoje nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacija taip pat sėkmingai taikoma jau daugiau nei 30 metų. Šešios Europos valstybės (Austrija, Belgija, Didžioji Britanija, Suomija, Vokietija, Norvegija), dar 1981–1984 m. įgyvendinusios pirmuosius bandomuosius mediacijos baudžiamosiose bylose projektus, iki šiol sėkmingai įgyvendina ir plėtoja atkuriamojo teisingumo idėjas⁴.

Per daugelį metų kitų šalių patirtis parodė, kad mediacija yra efektyvi priemonė sprendžiant konfliktus, kylančius iš nusikalstamų veikų. Atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose praktika ilgą laiką egzistavo visose Europos Sąjungos valstybėse, išskyrus Lietuvą⁵. Lietuva – vienintelė valstybė Europos Sąjungoje, kurioje susidomėjimas mediacija – viena iš atkuriamojo teisingumo formų – baudžiamojoje justicijoje vyravo labiau teoriniu nei praktiniu lygmeniu. Pirmieji straipsniai, analizuojantys atkuriamojo teisingumo ir mediacijos problematiką, pasirodė dar XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje – XXI a. pradžioje⁶, tačiau iki 2014 m. realios mediacijos taikymo baudžiamosiose bylose praktikos nebuvo.

2014 m. spalio mėn. prasidėjo vienas iš šešių Norvegijos finansinio mechaniz-

² Žukauskaitė J. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai // Teisės problemos, 2012, Nr. 2(76).

³ Michailovič I. Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje // Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius, 2014.

⁴ Mestitz A. Comparative Perspective on Victim-Offender Mediation with Youth Offenders throughout Europe // Mestitz A., Ghetti S. (eds.) Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe. An Overview and Comparison of 15 Countries Netherlands: Springer, 2005, p. 11.

⁵ Michailovič I. Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje // Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius, 2014.

⁶ *Ten pat.*

mo finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“⁷ projektu „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“, kurią įgyvendino Vilniaus apygardos probacijos tarnyba kartu su partneriais (Mykolo Romerio universitetu, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apygardų probacijos tarnybomis)⁸. Tai pirmoji reali iniciatyva įtvirtinti mediaciją Lietuvoje, nors šio MIPT projekto trukmė nesiekė net dvejų metų (MIPT projektas prasidėjo 2014 m. spalio 2 d., pasibaigė 2016 m. balandžio 29 d.). Šiuo straipsniu siekiama atskleisti tokio baudžiamojoje sistemoje Lietuvoje pasirinkto mediacijos modelio probacijos tarnybose įgyvendinimo galimybes ir rezultatus, kadangi savaime kyla klausimas, ar tikslinga diegti mediacijos modelį būtent probacijos tarnybose, kokia pastebėta mediacijos nauda žvelgiant tiek iš įstatymą pažeidusio asmens, tiek iš nukentėjusiojo perspektyvų įgyvendinus MIPT projektą? Taigi straipsnyje toliau keliami ir nagrinėjami du aspektai: mediacija probacijos tarnybose – ar prasminga tokia idėja ir kodėl pasirinktas būtent toks modelis Lietuvoje ir ką parodė įvykdyto MIPT projekto rezultatai. Aptariant pirmąjį aspektą remiamasi esama teisinio reglamentavimo praktika Lietuvoje, taip pat užsienio valstybių patirtimi įgyvendinant mediaciją probacijos tarnybose. Kadangi straipsnio autorės buvo MIPT projekto vykdytojos, aptariant antrąjį aspektą remiamasi tiesiogiai rinkta informacija apie MIPT projekto rezultatus (MIPT projekto metu įgyvendintų mediacijų statistika ir atliktu žvalgybiniu tyrimu, t. y. mediacijose dalyvavusių šalių apklausa (tiek įstatymą pažeidusių asmenų, tiek nukentėjusiųjų), kuria buvo siekiama išsiaiškinti šalių nuomonę apie mediacijos proceso naudą, mediacijos metu pasiektą susitarimą, taip pat buvo prašoma įvertinti ir mediatoriaus darbą bei profesionalumą).

I. MEDIACIJA PROBACIJOS TARNYBOSE

Daugelyje valstybių yra įprasta praktika mediaciją reglamentuoti Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso nuostatose (pavyzdžiui, Vokietijoje, Estijoje

⁷ Daugiau informacijos apie 2009–2014 m. Norvegijos finansinio mechanizmo finansuojamą programą Nr. LT14 „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ įgyvendinimą Lietuvoje žr. <<http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departmentas/2009-2014-m.-a61m.html>>.

⁸ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos vykdytą projektą „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ sudarė keli etapai: 1) mediacijos programos baudžiamojoje justicijoje sukūrimas; 2) darbuotojų, galinčių teikti mediacijos paslaugas baudžiamojoje justicijoje, mokymas (rodiklis – 80 apmokytų darbuotojų); 3) mediacijos paslaugų baudžiamojoje justicijoje teikimas (išskeltas rodiklis – 1 500 asmenų, kuriems būtų suteiktos mediacijos paslaugos). (Venkevičienė J. Mediacija baudžiamojoje justicijoje: iššūkis priimtas. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartmentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archivelsekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>).

ir kt.)⁹, atskirais teisės aktais (pavyzdžiui, Danijoje, Švedijoje, Portugalijoje ir kt.)¹⁰ ir mišriai, t. y. ir kodifikuotuose teisės aktuose, ir atskiruose įstatymuose (pavyzdžiui, Vengrijoje, Slovakijoje ir kt.)¹¹. Daugelyje Europos valstybių mediacijos procesas yra teisiškai daugiau ar mažiau sureguliuotas – tai svarbu dėl keleto priežasčių. Pirma, jeigu egzistuoja teisės aktas, tiesiogiai reglamentuojantis mediacijos taikymo sąlygas ir procedūrą, tuomet mažiau tikėtina, kad mediacija bus taikoma tik retais atvejais, nekiltų abejonių dėl pareigūnų veiklos, kadangi kontinentinės teisės tradicijos valstybėse pareigūnų veikla, jų teisės ir pareigos turi būti aiškiai apibrėžtos. Antra, teisinis reguliavimas mediaciją proceso šalims daro labiau nuspėjamą ir aiškesnę¹².

Lietuvoje teisinės prielaidos atkuriamajam teisingumui baudžiamajame procese buvo sukurtos teisės aktuose, reglamentuojančiuose probacijos ir bausmės vykdymą, t. y. Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse. Jau nuo įsigaliojimo dienos (2012 m. liepos 1 d.) Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme vienu iš principų, kuriais grindžiamas probacijos vykdymas, įvardijamas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo principas – tai yra probacijos vykdymo metu taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusio asmens ir probuojamojo sutaikymas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą (4 str. 5 p.). Atkuriamojo pobūdžio priemonių taikymas siekiant sutaikyti probuojamąjį ir nukentėjusįjį ir atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą yra įvardijamas kaip viena iš probuojamojo resocializacijos formų (18 str. 9 p.)¹³. Nuo 2015 m. birželio 23 d. taip pat ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse 137 straipsnyje atsiranda pakeitimų, susijusių su atkuriamuoju teisingumu. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 137 straipsnyje teigiama, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija grindžiama nuteistųjų nusikalstamo

⁹ Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos projektas. 2015-01-14. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/projldokpaieska.showdoc_l?p_id=1003962&p_fix=n&p_gov=n>.

¹⁰ *Michailovič I., Bikelis S., Čepas A., Dobrynina M., Simaitis R., Šneideris D., Ūselė L., Venckevičienė J.* Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 99.

¹¹ *Ten pat.*

¹² *Groenhuijsen M.* Victim-Offender Mediation: Legal and Procedural Safeguards. Experiments and Legislation in Some European Jurisdictions // *Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice Work*, ed. The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven: Leuven University Press, 2010, p. 69–81; *Michailovič I., Bikelis S., Čepas A., Dobrynina M., Simaitis R., Šneideris D., Ūselė L., Venckevičienė J.* Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 97–98.

¹³ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1860 // *Žin.*, 2012-01-06, Nr. 4-108.

elgesio rizikos valdymu ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimu¹⁴. Taigi, teisinės prielaidos mediacijai Lietuvoje suformuluotos ne Baudžiamajame ar Baudžiamojo proceso kodeksuose, o teisės aktuose, reglamentuojančiuose bausmių vykdymą.

Kaip teigia Lietuvos teisės instituto mokslininkai, nėra nustatyta, kuri reguliavimo forma praktikoje yra efektyviausia, tai priklauso nuo pačios valstybės¹⁵. Dar prieš dvidešimt metų M. Nellis (1995) pastebėjo, kad probacijos sistema turėtų būti rekonstruota taip, kad galėtų teikti paslaugas tiek probuojamajam, tiek nukentėjusiajam, o atkuriamasis teisingumas šioje vietoje atliktų svarbią funkciją¹⁶. R. Uscila (2011), analizavęs atkuriamąjį teisingumą penitencinėje sistemoje, taip pat teigia, kad atkuriamojo teisingumo koncepcija numato, kad reikia palaikyti ir stiprinti ryšius tarp įstatymą pažeidusio asmens ir bendruomenės, išspręsti konfliktą tarp pažeidėjo ir nukentėjusiojo, sudaryti sąlygas žalos atlyginimui, nuostolių kompensavimui ir pan.¹⁷ Visa tai galima pritaikyti ne tik penitencinei, tačiau ir probacijos sistemai. Be to, užsienio valstybių praktika rodo, kad atkuriamasis teisingumas efektyviai taikomas nepriklausomai nuo baudžiamojo proceso stadijos. Ši praktika gali būti efektyvi tiek įsigaliojus teismo nuosprendžiui ir įstatymą pažeidusiam asmeniui paskyrus bausmę, tiek ir jį įkalinus¹⁸. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacijoje Nr. R (99) 19 teigiama, kad tiek įstatymą pažeidęs asmuo, tiek nukentėjęs turi teisę pasinaudoti mediacija bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje¹⁹. Pagrindinis tikslas, keliamas atkuriamajam teisingumui, yra normalizuoti, stabilizuoti konflikto dalyvių santykius, taip pat išsiaiškinti įvykio aplinkybes, kurios galbūt nebuvo atskleistos teisėsaugos institucijų, atliepti žmonių emocinius poreikius, sudaryti galimybę atlyginti žalą²⁰. Sudarant sąlygas konfliktą dėl nusikalstamos veikos spręsti bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, konflikto šalims paliekama galimybė apsispręsti, kada ir / ar jie yra pasiruošę konfliktą spręsti mediacijos būdu.

¹⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994 // Žin., 2002, Nr. 73-3084.

¹⁵ Michailovič I., Bikelis S., Čepas A., Dobrynina M., Simaitis R., Šneideris D., Ūselė L., Venckevičienė J. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014.

¹⁶ Nellis M. Probation Values for the 1990s // Howard Journal, 1995, Vol. 34.

¹⁷ Uscila R. Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje // Pedagogika, 2011, Nr. 103, p. 92–93.

¹⁸ Ten pat, p. 92–93.

¹⁹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“, II skyrius: bendri principai, 4 punktas.

²⁰ Uscila R. Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje // Pedagogika, 2011, Nr. 103, p. 96.

Vienas iš pavyzdžių, kaip mediacija gali būti taikoma probacijos tarnybose, – Čekijos Respublikos praktika, kur 1991 m. (dar tuometinėje Čekoslovakijoje) buvo pristatytas eksperimentinis modelis nepilnamečių baudžiamosiose bylose, kuomet „klasikinis“ probacijos darbas (paremtas pagalbos ir priežiūros organizavimu) buvo susietas su atkuriamuoju teisingumu. 2001 m. tokios bandomosios programos rezultatas Čekijos Respublikoje – įkurta Probacijos ir mediacijos tarnyba (angl. *Probation and Mediation Service*). Taigi, šios tarnybos „klientais“ tapo ne tik įstatymą pažeidę asmenys, bet ir nukentėję asmenys, bendruomenės. Probacijos ir mediacijos tarnybos veikla paremta nuostatomis, kad tarnyba turi „padėti nusikaltimo aukai ir kitiems su nusikaltimu susijusiems asmenims“ ir turi „prisidėti prie nusikaltimo aukų teisių apsaugos“. Tokios taikomos praktikos tikslas – susitarimas tarp įstatymą pažeidusio asmens ir nukentėjusiojo siekiant išspręsti kilusį konfliktą tarp šių šalių, atkurti nukentėjusiojo saugumo jausmą ir pasitikėjimą teisine sistema, kuris buvo sutrikdytas dėl įvykusio nusikaltimo²¹. Kalbant apie teisinę mediacijos baudžiamosiose bylose reglamentavimą Čekijos Respublikoje, mediacija yra reglamentuota Probacijos ir mediacijos įstatyme (Act No. 257/2000 Coll)²². Šio įstatymo 2 straipsnyje mediacija apibrėžiama kaip neteisminis procesas, kuriuo siekiama konflikto sprendimo tarp nusikaltusiojo ir nukentėjusiojo baudžiamajame procese (2 p.)²³. Mediacijos procesas baudžiamosiose bylose suteikia galimybę abiem šalims išreikšti savo nuomonę, lūkesčius ir reikalavimus, taip pat suteikia galimybę susitarti dėl greito ir priimtino teismo proceso. Abi šalys mediacijos procese dalyvauja savanoriškai. Mediacijos metu galima pasiekti bendrą susitarimą ir susitaikymą. Prokurorai ar teisėjai gali apsvarstyti mediacijos rezultatus priimdami sprendimą dėl bylos baigties. Jie gali, pavyzdžiui, nutraukti baudžiamąjį procesą arba skirti kitokias priemones ar sankcijas²⁴.

Kitas mediacijos įgyvendinimo probacijos tarnybose pavyzdys – Latvijos valstybė.

²¹ Van Kalmthout A. M., Durnescu I. European Probation Service Systems: a Comparative Overview // Van Kalmthout A. M., Durnescu I. (eds.) Probation in Europe, 2008, p. 9, 31. Prieiga per internetą: <http://www.cepprobation.org/uploaded_files/1_Chapter_1_Comparative_overview.pdf>.

²² Matoušková A. Mediation (VOM) and Restorative Conferencing (FGC) in the Practice of Probation and Mediation Service. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.

²³ Probation and Mediation Service Act (Act No. 257/2000 Coll). Prieiga per internetą: <https://www.pmscr.cz/download/EN_ABOUT_PROBATION_AND_MEDIATION_ACT_aktual_2014.pdf>.

²⁴ Karabec Z., Vlach J., Diblíková S., Zeman P. Criminal Justice System in the Czech Republic. Institute of Criminology and Social Prevention, 2011, p. 78. Prieiga per internetą: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/386.pdf>>; Rozum J., et al. Mediation in Criminal Justice System I. Prieiga per internetą: <<http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s365.pdf>>.

Latvijos valstybės probacijos tarnyboje (angl. *State Probation Service*), veikiančioje nuo 2003 m., Mediacijos padalinys (angl. *Mediation Division*) atsirado 2005 m. Analizuojant 2013–2015 m. duomenis, Mediacijos padalinys kiekvienais metais įvykdė daugiau nei 1 000 mediacijų (2013 m. ir 2015 m. po 1 090 mediacijų; 2014 m. įvyko 1 296 mediacijos). Latvijos valstybės probacijos tarnyba nuo 2010 m. plėtoja ir kitą atkuriamojo teisingumo modelį – konferencijas. 2013 m. įsigaliojo Latvijos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimas, pagal kurį Latvijoje susitikti su mediatoriais yra privaloma visiems nusikalstamą veiką padariusiems nepilnamečiams, tačiau jie nebūtinai turi sutikti dalyvauti mediacijoje²⁵. Latvijos baudžiamajame ir baudžiamojo proceso kodeksuose sąvokos „mediacija“ nėra, tačiau kalbama apie susitarimą su auka. Latvijos baudžiamojo proceso kodekso 66 straipsnyje kaip viena iš įtariamojo teisių įvardijama teisė susitarti su auka (17 p.). Lygiai tokią pačią teisę turi kaltinamieji ikiteisminiame tyrime (70 str. 1 p.). Taip pat šio kodekso 97 straipsnyje kaip vienu iš bendrųjų aukos teisių principų įvardijama teisė bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje susitarti su asmeniu, padariusiu jam / jai žalą. Pasiektas susitarimas gali būti baudžiamojo proceso nutraukimo pagrindu (8 p.). Latvijos baudžiamojo proceso kodekso 381 straipsnyje kaip tarpininkai, galintys padėti šalims susitarti, yra įvardijami specialiai apmokyti Valstybės probacijos tarnybos darbuotojai (1 p.), kitaip tariant, mediatoriai²⁶. Latvijos baudžiamojo kodekso 58 straipsnyje kalbama apie tai, kad baudžiamąjį nusižengimą ar nesunkų nusikaltimą (jeigu dėl to nemirė žmogus) padaręs asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei buvo pasiektas susitarimas su auka ar jo / jos teisėtu atstovu ir per pastaruosius metus asmuo nebuvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už tyčinį nusikaltimą susitarus su auka ir visiškai pašalinio nusikalstama veika padarytą žalą arba kompensavo patirtus nuostolius (2 p.). Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės galimas išpildžius visas sąlygas. Be to, susitarimas gali būti traktuojamas kaip lengvinanti aplinkybė (47 str. 2 p.)²⁷. Mediacija Latvijoje taip pat reglamentuojama Latvijos valstybės probacijos įstatyme (2004 m.), atskirais Ministrų kabineto nuostatais („Mediacijos organizavimo ir vykdymo Valstybės probacijos tarnyboje tvarka“ (2007), „Mediatorių-savanorių

²⁵ Ziedina D. Victim - Offender Mediation in State Probation Service: Journey through Time. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacijai/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.

²⁶ Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia (2005, amended 2013). Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

²⁷ Criminal Law of the Republic of Latvia (2000, amended 2013). Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

sertifikavimo Valstybės probacijos tarnyboje tvarka“ (2007) ir kt.)²⁸.

Taigi, žvelgiant į kitų valstybių patirtį, instituciniu lygmeniu mediacija probacijos tarnybose gali sėkmingai egzistuoti ir funkcionuoti. Visgi tiek Čekijos Respublikos, tiek Latvijos patirtis rodo, kad mediacija dažniausiai vyksta dar iki nuosprendžio priėmimo (pavyzdžiui, 2015 m. iš 1 090 mediacijų Latvijoje beveik trečdalis vyko nukreipus šalis į mediacijos procesą policijos pareigūnams, beveik dešimtadalis – nukreipus prokurorui)²⁹ ir yra reglamentuota šių šalių Baudžiamuosiuose ir Baudžiamąjo proceso kodeksuose bei atskiruose nuostatuose ir / ar atskirais įstatymais, tačiau tai netrukdo instituciniu lygmeniu mediacijai plėtotis būtent probacijos tarnybose.

MIPT projekto metu buvo siekta bendradarbiavimo su kitomis baudžiamosios justicijos institucijomis bei kitais socialiniais partneriais (vaikų teisių apsaugos tarnybomis, paramos centrais, mokyklomis ir kt.). Kaip rodo MIPT projekto rezultatai, iš 1 957 gautų mediacijos atvejų mediatorių sprendžiami atvejai ne iš probacijos tarnybų sudarė apie 10 proc. (184 atvejai)³⁰. Nesant teisinių prielaidų Baudžiamajame ar Baudžiamąjoje proceso kodeksuose, o remiantis tik abipusiu bendradarbiavimu, šis pasiektas skaičius vertintinas teigiamai.

Remiantis Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis finansuojamos programos „Pataisos, įskaitant bausmes be įkalinimo“ MIPT projekto įgyvendinimo sutartimi, mediacijos paslaugos turi būti teikiamos dar penkerius metus pasibaigus MIPT projektui. Taigi, mediatoriai probacijos tarnybose Lietuvoje toliau tęsia darbą, džiugu, kad tęs jį dar bent penkerius metus (ir tikėkimės, kad ne tik). Teigiamai vertintina tai, kad mediatorių funkcijos ir pasibaigus MIPT projektui apima mediacijos paslaugų teikimą ne tik probacijos registre esantiems asmenims. Viena iš mediatorių funkcijų: teismų ir prokuratūros pavedimų ir kt. institucijų prašymų dėl mediacijos ar kitų atkuriamojo pobūdžio priemonių taikymo ikiteisminio ar teismo bylos nagrinėjimo proceso metu vykdymas³¹. Tačiau ar pavyks tik abipusio bendradarbiavimo sąlygomis didinti MIPT projekto metu pasiektą rodiklį (10 proc. išspręstų mediacijos atvejų sudarė atvejai, gauti ne iš probacijos tarnybų) be papildomo teisinio reguliavimo,

²⁸ Ziedina D. Victim - Offender Mediation in State Probation Service: Journey through Time. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.

²⁹ *Ten pat.*

³⁰ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

³¹ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos mediatoriumi keliami specialieji reikalavimai ir mediatoriaus funkcijos. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/struktura-ir-kontaktai-apn_698/kontaktai-apn_699.html>.

kyla abejonų. Galima tikėtis, kad teisėsaugos institucijų atstovai (ikiteisminio tyrimo teisėjai, prokurorai ir kt.), pamatę išspręstų konfliktinių situacijų naudą šalims, galbūt sutaupytą savo laiką, gali nukreipti³² vis daugiau atvejų mediatoriams, tačiau tuomet šis skaičius, tikėtina, didėtų lėtai ir mediacija dar ilgai netaptų svaria baudžiamosios justicijos dalimi. Norint toliau plėtoti mediaciją Lietuvoje ir išsaugoti esamą įdirbį bei paruoštus specialistus, vien geros bendradarbiavimo iniciatyvos nepakaktų. Dabartinis mediacijos modelis probacijos tarnybose Lietuvoje gali sėkmingai funkcionuoti (tą parodys ir kitame skyriuje aptariamai MIPT projekto rezultatai), tačiau, be abejonės, kaip minėta anksčiau, teisinis reguliavimas (Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų papildymai, kuriuose, kaip, pavyzdžiui, Latvijoje, atsirastų nuostata, kad konfliktai, kylantys iš nusikalstamų veikų, gali būti sprendžiami su mediatorių pagalba (o nepilnamečių atveju privalo būti nukreipti mediatoriams), atskiri ministrų įsakymai ir pan.) būtinas tam, kad mediacija vaidintų ne tik fragmentinį vaidmenį visose baudžiamojo proceso stadijose, o taptų stipria baudžiamojo proceso dalimi ir atsvara tradicinei baudžiamajai justicijai.

II. KĄ PARODĖ PROJEKTO „MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMAS PROBACIJOS TARNYBOSE (MIPT)“ REZULTATAI?

MIPT projekto įgyvendinimo laikotarpiu, t. y. nuo 2015 m. vasario 2 d.³³ iki 2016 m. balandžio 29 d., mediatoriai visoje šalyje gavo 1 957 paklausimus dėl mediacijos paslaugų, atliko 1 010 mediacijos atvejų, iš kurių net 891 atvejis buvo sėkmingas, t. y. baigėsi abipusiais susitarimais. Apie 60 proc. (597) visų atvejų buvo tariamasi dėl žalos atlyginimo, apie trečdali atliktų mediacijų (338) sudarė smurto artimoje aplinkoje atvejai, 7 proc. (75) atvejų buvo sprendžiami civilinius santykius paliečiantys ginčai. Didžiąją dalį (apie 90 proc.) visų mediacijos atvejų sudarė probacijos tarnybų pareigūnų nukreipti atvejai. Iš viso mediacijose dalyvavo 2 084 asmenys³⁴. Vienas iš MIPT projekto iškeltų rodiklių (1 500 asmenų, kuriems būtų suteiktos mediacijos paslau-

³² Būtina pabrėžti, kad „nukreipti“ nereiškia privalomojo pobūdžio, dalyvavimas mediacijos procese yra savanoriškas, tačiau, kaip rodo ir užsienio valstybių praktika, jei mediacijos paslaugų neteikia privati įmonė, dažniausiai šalis į mediacijos procesą nukreipia ar mediacijos paslaugas pasiūlo teisėsaugos institucijų atstovai (ikiteisminio tyrimo tyrėjai, prokurorai, probacijos tarnybų pareigūnai ir kt.), priklausomai nuo to, kaip reglamentuota valstybės įstatymuose, o įstatymą pažeidę asmenys ir nukenėjusieji turi teisę sutikti ar nesutikti dalyvauti mediacijos procese.

³³ MIPT projektas prasidėjo 2014 m. spalio 2 d., tačiau mediatoriai mediacijos paslaugas pradėjo teikti nuo 2015 m. vasario 2 d.

³⁴ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

gos³⁵) byloja, kad mediacijos paslaugomis pasinaudojo didesnis skaičius asmenų, nei buvo planuota. Tačiau šie skaičiai nieko nepasako apie tai, kodėl tiek asmenų norėjo konfliktus spręsti pasitelkę mediaciją, kokia mediacijos nauda žvelgiant tiek iš įstatymą pažeidusio asmens, tiek iš nukentėjusiojo perspektyvų.

MIPT projekto metu buvo atliktas žvalgybinis tyrimas, kurio metu apklaustos mediacijose dalyvavusios šalys (tiek įstatymą pažeidę asmenys, tiek nukentėjusieji). Iš viso buvo gauta 120 užpildytų anketų. Mediacijose dalyvavusioms šalims užduodami klausimai apie mediacijos proceso naudą, mediacijos metu pasiekto susitarimo vertinimą, taip pat buvo prašoma įvertinti ir mediatoriaus darbą bei profesionalumą. Tyrimo imtis, be abejo, nėra didelė, be to, galima manyti, kad anketas sutiko užpildyti dauguma tų mediacijos dalyvių, kurie visgi liko labiau patenkinti mediacijos procesu, tačiau tyrimo rezultatai leidžia pažvelgti, ar buvo patenkinti mediacijos procese dalyvavusių šalių lūkesčiai. Iš visų užpildžiusiųjų anketas 51,7 proc. (62) sudarė įstatymą pažeidę asmenys, 48,3 proc. (58) – nukentėję asmenys, dauguma vyrų (70 proc.), dauguma gana jauno amžiaus asmenų (iki 24 m. amžiaus – 25,8 proc., 25–34 m. amžiaus – 25,8 proc., 35–44 m. amžiaus – 23,3 proc., 45–54 m. amžiaus – 7,5 proc., 55 m. amžiaus ir vyresni – 15 proc., savo amžiaus nenurodė 2,5 proc. asmenų), beveik pusė (48,3 proc.) vidurinį išsilavinimą turintys asmenys³⁶. Siekiant iš tikrųjų įvertinti mediacijos proceso naudą, turėtų būti prašoma tyrimo klausimyną pildyti visų mediacijos procesų dalyvių. Tokios reguliariai atliekamos apklausos ir kiti tyrimai – tai viena iš priemonių pastebėti mediacijos proceso pranašumus ir trūkumus.

Kaip parodė mediacijose dalyvavusių šalių atsakymai, 39,2 proc. asmenų susitikimą su kita šalimi (dalyvavimą mediacijoje) įvardijo kaip naudingą, 36,7 proc. – apibūdino kaip labai naudingą, 23,3 proc. negalėjo pasakyti, ar susitikimas jiems buvo naudingas ar nenaudingas, 0,8 proc. įvardijo kaip nenaudingą / labai nenaudingą. Įdomu tai, kad įstatymą pažeidę asmenys dažniau įvardijo susitikimą kaip naudingą / labai naudingą (79 proc.) lyginant su nukentėjusiais asmenimis (72,4 proc.). Į klausimą, kodėl susitikimas su kita šalimi (dalyvavimas mediacijoje) buvo naudingas / labai naudingas, šalys galėjo atsakyti pasirinkdamos kelis atsakymo variantus. Dažniausiai buvo įvardyta, kad „*turėjo galimybę pats (-i) aktyviai siūlyti konflikto sprendimo variantus*“ (pasirinkta 39 kartus) ir „*turėjo galimybę išsakyti savo mintis*

³⁵ Venckevičienė J. Mediacija baudžiamajoje justicijoje: iššūkis priimtas. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eb8j.html>.

³⁶ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

ir *jausmus*“ (pasirinkta 34 kartus)³⁷. Mediacija yra paremta nuostata, kad šalys pačios sprendžia konfliktą ir pačios siūlo konflikto sprendimo variantus. Iš MIPT projekto rezultatų galima matyti, kad šalims tai yra svarbu – pavyzdžiui, turėti galimybę patiems nuspręsti ir susitarti, kaip bus atlyginta žala, kokiomis dalimis, koku būdu ir pan. Ne mažiau svarbus yra emocinis (psichologinis) aspektas. Tradicinis baudžiamasis atsakas yra nukreiptas tiesiog į kaltininko nubaudimą, paliekant nuosalyje nukentėjusįjį ir jo interesus. Kaip pabrėžė J. S. Ryalsas (2004), kalbėdamas apie nepilnamečius, tačiau tas pats tinka ir suaugusiųjų atveju, pagrindinė reabilitacijos ideologijos nesėkmė yra ta, kad dirbama tik su teisės pažeidėju, tiesiogiai neįtraukiant aukos ir kitos visuomenės dalies. Nusikaltimas yra labiau socialinių santykių, o ne įstatymų pažeidimas³⁸, todėl atkuriamasis teisingumas pagrįstas ir santykių atkūrimu, sąmoningumu už savo veiksmus ugdymu ir pan.

Kaip rodo MIPT projekto apklausa, šalys, paklaustos, kaip vertina mediacijos metu pasiektą susitarimą, dažniausiai atsakė, kad gerai (45,8 proc.) arba labai gerai (36,7 proc.). Nei gerai, nei blogai arba nežinojo kaip vertinti pasiektą susitarimą 13,3 proc. asmenų. Blogai / labai blogai pasiektą susitarimą įvertino 1,7 proc. asmenų³⁹. Pati mediacijos koncepcija suponuoja, kad mediacijos metu nebūtinai turi būti pasiektas kaltininko ir aukos susitaikymas. Ne visada auka yra linkusi atleisti kaltininkui, t. y. su juo susitaikyti. Mediacija – tai tarpininkavimo procesas, kurio tikslas gali būti ir susitarimas tarp kaltininko ir aukos dalyvaujant nešališkam trečiajam asmeniui – mediatoriui. Susitaikymas nėra būtinas, kad mediacija būtų laikoma pavykusia. Mediacija siekiama, pavyzdžiui, susitarti ir suderinti atlygio formą, kai kaltininkas prisiima išpareigojimą, kurį turi įvykdyti nustatytu laiku⁴⁰.

Vėlgi įdomu tai, kad įstatymą pažeidę asmenys buvo linkę geriau vertinti pasiektą susitarimą nei nukentėjusieji (85,5 proc. lyginant su 79,3 proc.)⁴¹. Galima manyti, kad tokiu atveju dalyvavimas mediacijoje yra naudingesnis įstatymą pažeidusiam asmeniui, pavyzdžiui, susitarus su auka ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas,

³⁷ *Ten pat.*

³⁸ *Ryals J. S. Restorative Justice: New Horizons in Juvenile Offender Counselling // Journal of Addictions & Offender Counseling, 2004, Vol. 25, p. 23.*

³⁹ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

⁴⁰ *Michailovič I. Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamojoje justicijoje // Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius, 2014, p. 85.*

⁴¹ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

probuojamasis gali susitarti dėl jam palankių žalos atlyginimo terminų, įmokų dydžių ir pan. Tačiau tokia nuostata vadovautis būtų klaidinga. Kalbant apie mediacijos taikymą ikiteisminio tyrimo ar teismo nagrinėjimo stadijose, galima pasiremti K. Daly (1999) nuomone, kad atkuriamasis teisingumas taip pat yra bausmė, kadangi jį lydi tam tikri pažeidėjo įsipareigojimai, kurie jam nėra itin malonūs⁴². Nuosprendžio vykdymo stadijoje atkuriamasis teisingumas taip pat neturi būti suvokiamas kaip probuojamojo padėties palengvinimas, kadangi teismas, skyręs bausmę, nustato įpareigojimus, kurių privalu laikytis. Mediacija po nuosprendžio priėmimo – tai greičiau galutinis konflikto išsprendimas, siekis išvengti kontakto su antstoliais stengiantis su kita šalimi susitarti dėl žalos atlyginimo galimybių, terminų ir pan. Kalbant iš aukos perspektyvos, paskelbtas teismo nuosprendis negarantuoja, kad konfliktas yra išspręstas ar žala bus atlyginta. Dar 2005 m. R. Uscila atlikęs tyrimą teisėsaugos institucijose padarė išvadą, kad net konstatavus nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymą pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 38 straipsnį, teisėsaugos institucijų pareigūnams nepavyksta išspręsti šalių konflikto. 64 proc. teisėsaugos pareigūnų atsakė, kad konfliktas dėl nusikalstamos veikos išsprendžiamas tik iš dalies, o 23 proc. – kad apskritai nėra išsprendžiamas⁴³. Tokiu būdu atkuriamasis teisingumas po nuosprendžio priėmimo gali kompensuoti teisminės sistemos, kuri neretais atvejais yra atitolusi nuo šalių poreikių ir jų konflikto nagrinėjimo, trūkumus⁴⁴. Be to, egzistuoja tokių atvejų, kuomet mediacija negalėjo būti pasiūlyta iki teismo nuosprendžio priėmimo, pavyzdžiui, dėl antrinės viktimizacijos rizikos. Taigi, nėra pagrindo atsisakyti atkuriamojo teisingumo kaip atsako į nusikalstamas veikas ir nėra pagrindo manyti, kad tai yra kaltininko padėtį švelninanti priemonė.

Ar šalims buvo naudinga dalyvauti mediacijoje, taip pat galima spręsti iš atsakymų į klausimus, ar jie kitą kartą sutiktų spręsti konfliktą mediacijos būdu, ar rekomenduotų kitiems (giminėms, pažįstamiems) pasinaudoti mediacija sprendžiant konfliktus. Daugiau nei pusė asmenų (58,3 proc.) nurodė, kad greičiau sutiktų nei nesutiktų kitą kartą spręsti konfliktą mediacijos būdu, trečdalis asmenų pažymėjo, kad priklausytų nuo paties konflikto pobūdžio, 4,2 proc. – greičiau nesutiktų. Panašūs atsakymai buvo fiksuojami ir kalbant apie tai, ar rekomenduotų kitiems (giminėms, pažįstamiems) konfliktus spręsti pasitelkus mediaciją: greičiau taip nurodė 60 proc., priklausomai

⁴² *Daly K.* Revisiting the Relationship between Retributive and Restorative Justice. Paper presented at Restorative Justice and Civil Society Conference, Australian National University, Canberra, 1999.

⁴³ *Uscila R.* Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<http://dmitrijus.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/12/Mediacijos-%C4%AFdiegimo-galimyb%C4%97s.pdf>>, p. 7.

⁴⁴ *Uscila R.* Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje // *Pedagogika*, 2011, Nr. 103, p. 92.

nuo konflikto pobūdžio – 31,7 proc., greičiau ne – 2,5 proc.⁴⁵ Iš tikrųjų griežtų ir vienareikšmių išvadų iš atlikto tyrimo daryti negalima dėl mažos tyrimo imties, tačiau apie dalyvavimo mediacijos procese naudą byloja užsienio tyrėjų atliekami tyrimai. Pavyzdžiui, M. S. Umbreitas ir kt. (2002) nustatė, kad 80–90 proc. mediacijos proceso dalyvių liko patenkinti procesu ir 90 proc. šių susitikimų baigėsi žalos atlyginimo sutarties pasirašymu. 80–90 proc. sutartyje numatytų sąlygų buvo visiškai įvykdytos. Be to, daugiau kaip 80 proc. mediacijos proceso dalyvių lieka patenkinti ne tik pačiu procesu, bet ir sutinka, kad mediacijos metu priimtas susitarimas yra teisingas. Devyni iš dešimties mediacijos dalyvių rekomenduotų dalyvauti mediacijos procese kitiems⁴⁶. Toliau kalbant apie mediacijos naudą, tyrimai rodo, kad mediacijos proceso metu keičiasi dalyvių jausmai ir emocijos. M. Rossneris (2011), atlikęs tyrimą, pastebėjo, kad per įstatymą pažeidusių asmenų ir aukų susitikimą neigiamos baimės, pykčio ir priešiško emocijos keičiasi į teigiamas solidarumo / vienybės emocijas. Susitikimas, iš pradžių buvęs nepatogus ir kėlęs daug abejonių, tampa solidarus ir paskatinantis dalytis emocijomis. Tokie susitikimai keičia nemalonų pokalbį į sėkmingą⁴⁷.

Apie tai, kad „nepatogių“ šalims susitikimų tikrai buvo, byloja specifinė atvejų rūšis – smurto artimoje aplinkoje atvejai. Kaip minėta, iš 1 010 atliktų mediacijų smurto artimoje aplinkoje atvejai sudarė apie trečdalį visų atvejų. Smurto artimoje aplinkoje problema yra itin jautri ir sudėtinga, todėl skirtingų valstybių praktikoje egzistuoja skirtinga nuomonė apie mediacijos taikymą smurto artimoje aplinkoje atvejais. Lietuvos teisės instituto 2014 m. išleistoje monografijoje išsamiai pristatyta, kodėl, manoma, šie atvejai (ne)gali būti sprendžiami mediacijos būdu. Viena vertus, iš tikrųjų egzistuoja antrinės viktimizacijos galimybė, rizika, kad nuo smurtautojo priklausanti auka negalės būti visaverte mediacijos dalyve ir pan. Kita vertus, kai kurių valstybių praktika rodo, kad smurto artimoje aplinkoje atvejai yra sprendžiami mediacijos būdu ir, kaip rodo tyrimų duomenys, neretai laikomi pavykusiais. Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais taikoma Suomijoje, Lenkijoje, Graikijoje, Austrijoje (pavyzdžiui, Austrijoje atlikus tyrimą su mediacijose dalyvavusiomis šalimis, 83 proc. smurto aukų teigė, kad jų partneriai nustojo smurtauti, tai jos siejo su dalyvavimu mediacijoje) ir kitur⁴⁸.

⁴⁵ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

⁴⁶ *Umbreit M. S., Coates R. B., Vos B.* The Impact of Victim Offender Mediation: Two Decades of Research // Federal Probation, 2001, Vol. 65, p. 39–35; *Umbreit M. S.* The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2001, p. 167.

⁴⁷ *Rossner M.* Emotions and Interaction Ritual. A Micro Analysis of Restorative Justice // The British Journal of Criminology, 2011, Vol. 51, Issue 1, p. 95–119.

⁴⁸ *Michailovič I., Bikelis S., Čepas A., Dobrynina M., Simaitis R., Šneideris D., Ūselė L., Venckevičienė J.*

Smurto artimoje aplinkoje problema pastaraisiais metais Lietuvoje tapo itin aktuali, ypač apie tai pradėta kalbėti nuo 2011 m. gegužės 26 d., kai buvo priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas ir pradėta fiksuoti šių atvejų statistika⁴⁹. Kaip rodo MIPT projekto praktika, net ir sprendžiant tokius jautrius konfliktus, kylančius iš smurto artimoje aplinkoje, 85 proc. atvejų buvo pasiektas susitarimas ir šio susitarimo rezultatas buvo nebūtinai šalių susitaikymas, o priimtas bendras šalių sprendimas dėl vaikų išlaikymo, auklėjimo sąlygų ir kitokių klausimų⁵⁰. Tai pagalba ne tik smurtautojui, tačiau ir aukai susikalbėti, būti išgirstai. Laikantis nuostatos, jeigu šalys pačios išreiškia norą dalyvauti mediacijoje ir siekia spręsti problemas pasitelkusios mediaciją, neturėtų būti užkertamas kelias medicacijos taikymui smurto artimoje aplinkoje atvejais. Be to, kaip teigia I. Michailovič (2014), sprendimas dėl medicacijos taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais turėtų būti priimamas individualiai, ištyrus visas aplinkybes, žmonės neturėtų netekti profesionalios pagalbos sprendžiant tokius konfliktus⁵¹.

Iš tikrųjų medicacijos instituto svarba bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje (ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo ar po nuosprendžio priėmimo) ir netgi bet kuriose bylose neturėtų kelti abejonių – tą rodo tiek kitų valstybių praktika, tiek MIPT projekto rezultatai. Aktualesnis ir svarbesnis klausimas – tai medicacijos instituto baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje išlaikymas ir tolesnė jo plėtotė. Dar 2008 m. Lietuvos teisės instituto parengtoje mokslo studijoje buvo suformuotas atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje modelis, kuriuo remiantis galima pasakyti, kad pirmieji žingsniai / etapai įgyvendinant medicaciją baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje buvo atlikti⁵², t. y. paruošti mediatoriai, sprendžiantys konfliktus, kylančius

Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014, p. 157–172.

⁴⁹ Kaip rodo statistikos duomenys, 2012 m. (nuo kovo mėn.) buvo užregistruota 4 361 nusikalstama veika, susijusi su smurtu artimoje aplinkoje, 2013 m. – 8 855, 2014 m. – 8 264, 2015 m. – 7 561 (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas, įtariamus (kaltinamus) asmenis nusikalstamų veikų padarymu, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje. Prieiga per internetą: <<http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2015&menuo=12&idAta=2&rt=1&oldYear=2015&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-SMURT-ITI>>).

⁵⁰ Vilniaus apygardos probacijos tarnybos projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ duomenys.

⁵¹ Michailovič I. Kai kurie smurto artimoje aplinkoje aspektai socialinės kultūrinės lyties požiūriu // Kriminologijos studijos, 2014, Nr. 2, p. 168.

⁵² Daugiau žr. Bikelis S., Ūselė L., Gavrilovienė M., Kavoliūnaitė E., Michailovič I., Uscila R. Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikalstamų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių planą, 2008.

iš nusikalstamų veikų. Liko kitas etapas – teisės aktų (būtent Lietuvos Respublikos baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksų) pakeitimai nustatant pareigą baudžiamosios justicijos pareigūnams (ikiteisminio tyrimo tyrėjams, prokurorams, teisėjams) pasiūlyti baudžiamojo proceso dalyviams mediaciją, taip siekiant, kad mediacija ne tik būtų aktyviai taikoma po nuosprendžio priėmimo, tačiau taptų atsvara tradiciniam baudžiamajam atsakui.

IŠVADOS

1. Mediacija baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje dar tik skinasi kelią, nepaisant užsienio valstybių teigiamos praktikos taikant šį institutą baudžiamosiose bylose jau daugelį metų. 2014 m. spalio mėn. – 2016 m. balandžio mėn. buvo vykdytas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ – tai pirmą kartą praktinė iniciatyva įtvirtinti mediaciją baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje. Daugelyje kitų valstybių yra įprasta mediaciją reglamentuoti Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso nuostatose, atskirais teisės aktais arba mišriai, o Lietuvoje mediacijai teisinės prielaidos suformuluotos teisės aktuose, reglamentuojančiuose bausmių vykdymą. Remiantis kitų valstybių pavyzdžiais, mediacija probacijos tarnybose gali plėtotis, tačiau teisinis reguliavimas (Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimai) būtinas tam, kad mediacija vaidintų ne tik fragmentinį vaidmenį visose baudžiamojo proceso stadijose, o taptų stipria baudžiamojo proceso dalimi ir atsvara tradiciniam baudžiamajam atsakui.
2. Vertinant projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ rezultatus, pabrėžtinas teigiamas mediacijos proceso įvertinimas. Mediacijos procesuose buvo sėkmingai tariamasi dėl žalos atlyginimo, sprendžiami konfliktai, kylantys iš smurto artimoje aplinkoje. Principai, kuriais vadovaujantis vykdoma mediacija, nulemia tai, kad šalys lieka patenkintos, turėdamos galimybę pačios spręsti konfliktą ir siūlyti jo sprendimo variantus bei turėdamos galimybę mediacijos procese išsakyti savo mintis ir jausmus. Kaip rodo ir užsienio valstybių praktika, mediacijos taikymas bet kurioje baudžiamojoje proceso stadijoje ir skirtingose baudžiamosiose bylose sėkmingai atliepia šalių lūkesčius.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai, projektai

1. Criminal Law of the Republic of Latvia (2000, amended 2013). Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

2. Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia (2005, amended 2013). Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.
5. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1860 // Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108.
6. Probation and Mediation Service Act (Act No. 257/2000 Coll). Prieiga per internetą: <https://www.pmscr.cz/download/EN_ABOUT_PROBATION_AND_MEDIATION_ACT_aktual_2014.pdf>.
7. Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos projektas. 2015-01-14. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1003962&p_fix=n&p_gov=n>.

II. Mokslinė literatūra

8. *Bikelis S., Ūselė L., Gavrilovienė M., Kavoliūnaitė E., Michailovič I., Uscila R.* Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas. Pagal 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių planą, 2008, p. 1–171.
9. *Christie N.* Conflict as Property // *British Journal of Criminology*, 1977, No. 17, p. 1–15.
10. *Groenhuijsen M.* Victim-Offender Mediation: Legal and Procedural Safeguards. Experiments and Legislation in Some European Jurisdictions // *Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice Work*, ed. The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven: Leuven University Press, 2010.
11. *Karabec Z., Vlach J., Diblíková S., Zeman P.* Criminal Justice System in the Czech Republic. Institute of Criminology and Social Prevention, 2011, p. 1–109. Prieiga per internetą: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/386.pdf>>.
12. *Mestitz A.* Comparative Perspective on Victim-Offender Mediation with Youth Offenders throughout Europe // *Mestitz A., Ghetti S.* (eds.) *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe. An Overview and Comparison of 15 Countries*, Netherlands: Springer, 2005.
13. *Michailovič I.* Atkuriamojo teisingumo galimybės baudžiamajoje justicijoje // *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*. Vilnius, 2014.

14. *Michailovič I.* Kai kurie smurto artimoje aplinkoje aspektai socialinės kultūrinės lyties požiūriu // *Kriminologijos studijos*, 2014, Nr. 2, p. 155–172.
15. *Michailovič I., Bikelis S., Čepas A., Dobrynina M., Simaitis R., Šneideris D., Ūselė L., Venckevičienė J.* Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2014.
16. *Nellis M.* Probation Values for the 1990s // *Howard Journal*, 1995, Vol. 34, p. 19–44.
17. *Ryals J. S.* Restorative Justice: New Horizons in Juvenile Offender Counselling // *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 2004, Vol. 25, p. 18–25.
18. *Rossner M.* Emotions and Interaction Ritual. A Micro Analysis of Restorative Justice // *The British Journal of Criminology*, 2011, Vol. 51, Issue 1, p. 95–119.
19. *Rozum J. et al.* Mediation in Criminal Justice System I. Prieiga per internetą: <<http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s365.pdf>>.
20. *Umbreit M. S.* The Handbook of Victim Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2001.
21. *Umbreit M. S., Coates R. B., Vos B.* The Impact of Victim Offender Mediation: Two Decades of Research // *Federal Probation*, 2001, Vol. 65, p. 39–35.
22. *Uscila R.* Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje // *Pedagogika*, 2011, Nr. 103, p. 92–98.
23. *Uscila R.* Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<http://dmitrijus.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/12/Mediacijos-%C4%AFdiegimo-galimyb%C4%97s.pdf>>, p. 1–12.
24. *Van Kalmthout A. M., Durnescu I.* European Probation Service Systems: a Comparative Overview // *Van Kalmthout A. M., Durnescu I.* (eds.) Probation in Europe, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.cepprobation.org/uploaded_files/1_Chapter_1_Comparative_overview.pdf>.
25. *Žukauskaitė J.* Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai // *Teisės problemos*, 2012, Nr. 2(76), p. 96–110.

III. Statistikos duomenys

26. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas, įtariamus (kaltinamus) asmenis nusikalstamų veikų padarymu, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje. Prieiga per internetą: <<http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2015&menuo=12&idAta=2&rt=1&oldYear=2015&id=136&idStat=10&reigonas=0&id3=1#Atas-SMURT-ITI>>.

IV. Kiti šaltiniai

27. *Daly K.* Revisiting the Relationship between Retributive and Restorative Justice. Paper presented at Restorative Justice and Civil Society Conference, Australian National University, Canberra, 1999.
28. *Matoušková A.* Mediation (VOM) and Restorative Conferencing (FGC) in the Practice of Probation and Mediation Service. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.
29. *Venckevičienė J.* Mediacija baudžiamojoje justicijoje: iššūkis priimtas. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.
30. Vilniaus apygardos probacijos tarnybos mediatoriumi keliami specialieji reikalavimai ir mediatoriaus funkcijos. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/struktura-ir-kontaktai-apn_698/kontaktai-apn_699.html>.
31. *Ziedina D.* Victim - Offender Mediation in State Probation Service: Journey through Time. Pranešimas tarptautinėje projekto „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“ konferencijoje Vilniuje, 2016 m. kovo 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/vapt/mediacija/naujienos_1576/archive/sekmingai-pristatyti-projekto-eh8j.html>.

Renata GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ
Law Institute of Lithuania
Judita VENCKEVIČIENĖ

THE IMPLEMENTATION OF MEDIATION IN PROBATION SERVICES IN LITHUANIA

Summary

In this article, the mediation practice in Lithuanian criminal justice system is analysed. The project “The Implementation of Mediation in Probation Services (MIPT)” (further – MIPT project) which was implemented by Vilnius Regional Probation Service is the first real initiative to establish mediation in Lithuanian criminal justice system. Feasibility of selected mediation model and results of the MIPT project are revealed in this article since the questions are whether it is appropriate to introduce a mediation model in probation services, what are the benefits of mediation from the prospects of both the offender and the victim? This article deals with two aspects: mediation in probation services – is this model meaningful and why it was chosen in Lithuania and what are the results of MIPT project.

The legal presumptions for the implementation of mediation in Lithuanian criminal justice system were formulated in laws regulating probation and execution of punishments (the Law of the Republic of Lithuania on Probation and the Code of the Enforcement of Punishments of the Republic of Lithuania). As it is shown in other countries, mediation in probation services can be implemented, however, legal regulations in the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure are necessary for mediation to be an important part of criminal process and an alternative for criminal justice.

By assessing the results of the MIPT project, benefits were noted for both parties involved in mediation process. During mediation processes the parties had successfully negotiated for compensation, the conflicts arising from domestic violence were solved. Principles, which provide a framework for mediation, determine that parties remain satisfied when they have the opportunity to solve a conflict, propose solutions and express their thoughts and feelings. As the practice of foreign countries shows, the application of mediation at any stage of the criminal process successfully responds to the expectations of the parties.